

De eerste jaren in het bestaan van de polder Oukoop (1)

D. Reyneveld
Linnaeusdreef 32, 3621 XW Breukelen

Inleiding

Op 30 september 1642 werd het octrooi om het gebied, dat daarna de *polder Oukoop* zou heten, te omkaden en te voorzien van de middelen om het land droog te houden, goedgekeurd door de Staten van Utrecht.

De volledige tekst van het octrooi werd eind vorig jaar in dit tijdschrift afgedrukt.¹ De regels van de transcriptie zijn genummerd om verwijzing daarnaar gemakkelijker te maken. De betreffende regelnummers zijn in dit artikel tussen haakjes vermeld.

Voor de bestuurders en de bewoners van het gebied brak met het van kracht worden van het octrooi een tijd aan, waarin vele en vaak onbekende problemen moesten worden overwonnen. Dit artikel belicht een aantal aspecten, die met de uitvoering van het waterstaatkundige werk samenhangen. Daarnaast wordt aandacht geschonken aan aanverwante zaken, die soms een historische verklaring nodig maken. Tenslotte volgen nog enige opmerkingen over het bestuur, dat over de gerechtsgrenzen heen de zorg voor de waterstaatsbelangen van de polder op zich zou nemen; dat was wat wij nu het waterschapsbestuur noemen.

Voor een goed begrip van de situatie in de polder in 1642 kan een blik op de kaart van Afbeelding 1 dienstig zijn.

Dit kaartfragment is een deel van een topografische kaart uit 1885, dus voordat de polder verknipt werd door het Amsterdam-Rijnkanaal en de rijksweg A2. Geografisch verschilt deze kaart in de hoofdzaken nauwelijks van de werkelijke situatie in 1642, maar hij biedt wel een grotere nauwkeurigheid dan de kaarten uit die tijd. Het onderschrift bij de afbeelding wijst de weg naar een aantal geografische namen die in de tekst van dit artikel voorkomen. Het geeft tevens een summier beschrijving van grenzen van de polder, zoals die voortkomen uit de tekst van het octrooi (regels 56 - 68).

Er is echter een uitzondering. In het octrooi wordt niet gerept over het gebiedje beoosten het dorp Ter Aa (Afbeelding 1 [J]), het voormalige landgoed Quackenburg, dat onderwerp was van een artikel van A.A. Mantel,² en dat daarin genoemd werd "het lant rondom het Berchjen genaemt Quaackenborch". Deze omschrijving heeft zeer veel gemeen met die op een lijst van de landmeter J. van Diepenem, waarin hij alle percelen opsomde die tot de polder Oukoop gerekend werden.³ De conclusie daaruit mag wel zijn dat het land van Quackenburg deel uitmaakte van de polder. Dit was trouwens in 1960 nog het geval.⁴

De grenzen van een polder behoeften niet samen te vallen met die van de gerechten die binnen het poldergebied de jurisdictie hadden. In het gebied van de polder Oukoop viel het door een arcering aangeduide land (zie Afbeelding 1) onder de jurisdictie van het gerecht Ter Aa, met de heer Van der Aa als gerechtsheer (= ambachtsheer). Andere delen van het gerecht Ter Aa, buiten het poldergebied, zijn niet op de kaart vermeld.

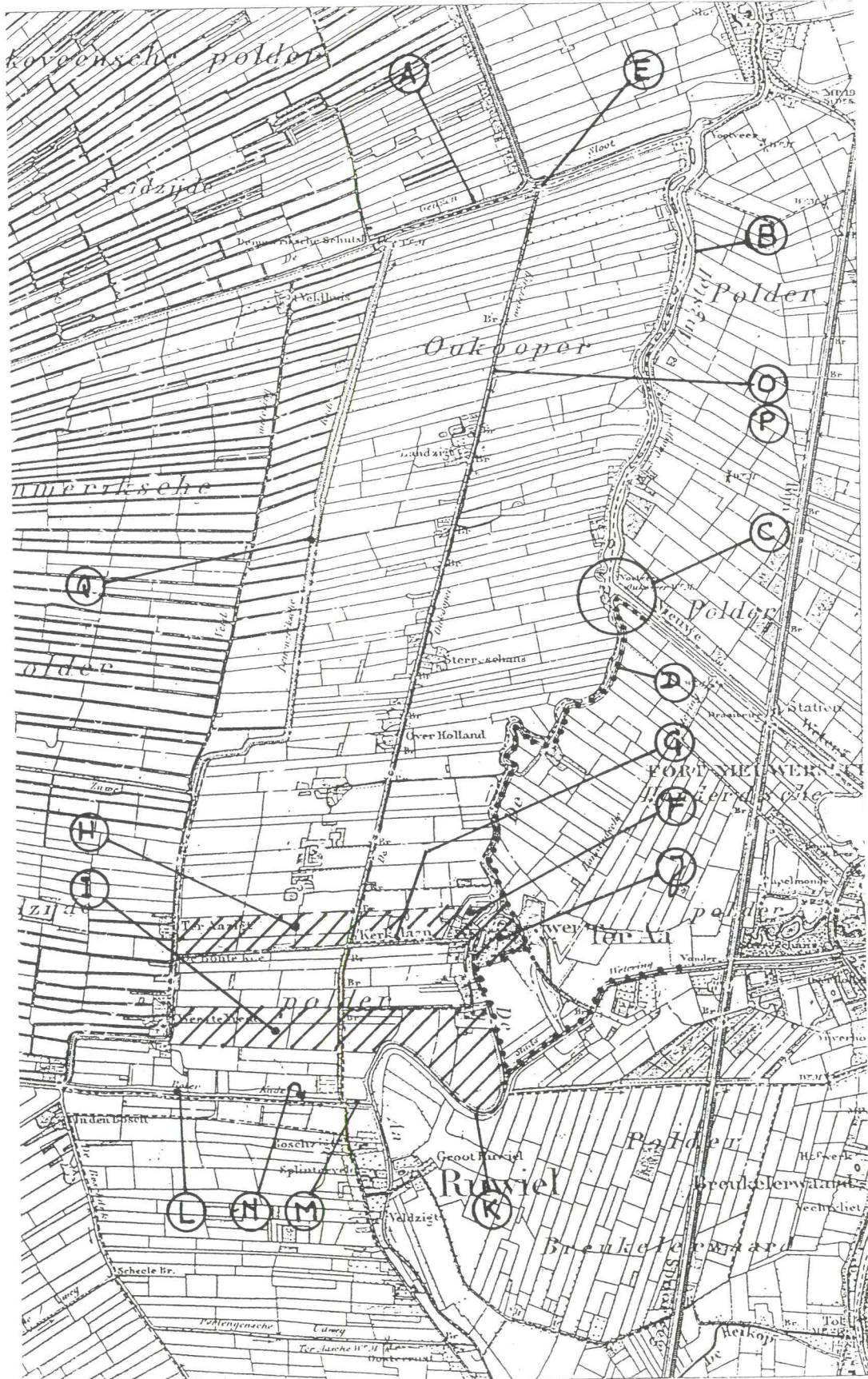
Voor dit artikel is het verder voldoende om vast te stellen dat de heer van Loenersloot de ambachtsheer was in de rest van de polder.

De omkading van de polder

Het is begrijpelijk, dat bij het inrichten van de polder de hoogste prioriteit werd gegeven aan het aanleggen van de kaden. Zonder bescherming tegen het water van buiten had het bouwen van de molen en de sluisen geen effect.

Reeds op 2 januari 1643 waren de voorbereidingen zover gevorderd, dat de

geërfden van Oukoop konden besluiten tot het leggen van de kaden langs de Geuzensloot en de Angstel.⁵

De kade langs de Geuzensloot werd, verdeeld in vier vakken, aanbesteed. Langs de Angstel, waar de kade kwam te liggen over de kopeinden van de aangrenzende percelen, maakten de gebruikers daarvan, ieder op zijn eigen land, de kaden. In beide gevallen werden de kosten gedragen door de polder, en dus uiteindelijk omgeslagen over alle gebruikers.

De totale lengte van de kade langs de Geuzensloot was 360 roeden (ca. 1350 meter) en langs de Angstel 639 roeden (ca. 2400 meter). Het profiel van de kade was volgens een kostenoverzicht van 25 januari 1644⁶ vastgesteld op "De caede boven den kruyn breet 5 voet, hoog volgens de peyl alrede aen(de) molen geslagen, 6 voet gloeinge aen(de) binnenkant ende 3 voet aen de buytenkant; de dammen breet 14 voet boven aen(de) kruyn" (1 Stichtse voet = 0,313 meter). Uit deze tekst kan ook de conclusie getrokken worden, dat op 25 januari 1644 de molen reeds in aanbouw was.

Vanaf het punt waar de Angstel, de Enge of Cleyne Angstel en de Nieuwe Wetering samenkomen (zie Afbeelding 1 [D]), ging de waterkering over naar de oostelijke oever van de Enge Angstel. Daar lag reeds de kade van de polder Het Hondert, waarbij de polder Oukoop zijn kade mocht aansluiten (zie Afbeelding 2), volgens een overeenkomst tussen de heren van Loenersloot en van Kronenburg.⁷ Zoals reeds vermeld werd in de inleiding, liep de kade van Het Hondert vanaf dat punt langs het landgoed Quackenburg tot aan de Stadswetering, en vervolgens daarlangs tot aan de Straatweg.

Aan de westzijde van de Enge Angstel was vanaf de molen tot in het dorp Ter Aa, meer in het bijzonder tot aan de Dam Ter Aa, geen buitenwaterkering nodig. Immers, de Enge Angstel was aan beide einden afgedamd; de daardoor gevormde binnenboezem lag gelijk met het waterpeil in de polder.

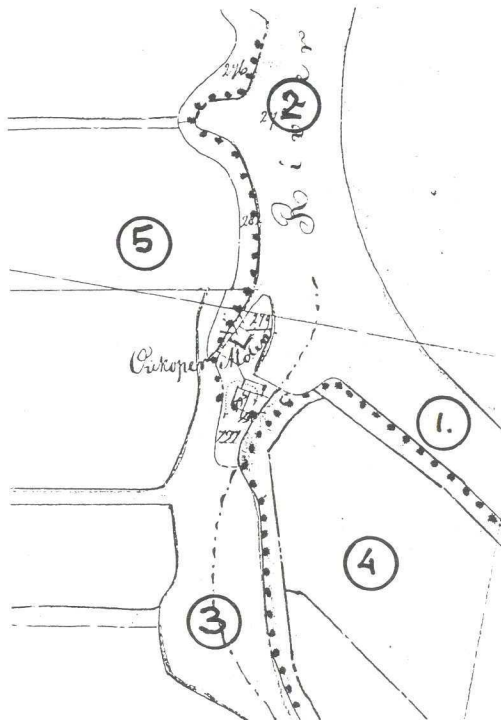
Buiten het dorp langs de Aa naar het zuiden behoefde geen kade gelegd te worden, omdat "de Cathuisers" (regels 77 - 83) dit reeds op hun land hadden gedaan. Of, en zo ja, hoe hun kade aansloot bij de Boterkade (Afbeelding 1 [M]) blijkt hier niet, maar wordt later duidelijk bij de bespreking van het protest van Cornelis Adriaensz en Cors Gijsen (zie noten 9 en 26).

Restte daarna nog de aanleg van een kade op de meest zuidelijke strook grond van de polder, langs de Botterwetering (Afbeelding 1 [K]). Deze naam komt in het octrooi niet voor, maar is ontleend aan een schouwbrief voor de aangrenzende polders Groot en Klein Oud-Aa.⁸ Voor de aanleg van de kade, de latere Boterkade, werd een contract gesloten tussen de geërfden van Oukoop en de gebruikers van het land, te weten Cornelis Adriaensz en Cors Gijsen of Gijsbertsz.⁹ De prijs was bepaald op 1 gulden per roede op de grond of 2 gulden per roede in het water ter plaatse van de dammen. Na de oplevering werd de totale lengte door de poldermeesters gemeten en vastgesteld op 348 roeden (ca. 1307 meter)⁶ vanaf de Demmerikse kade. Het profiel van de kade was gelijk aan dat elders in de polder.

De ring van waterkeringen werd tenslotte gesloten door de reeds langer bestaande Demmerikse kade. Volgens een contract van 10 maart 1640 (re-

---

Afb. 1 (op de bladzijde hiernaast). Polder Oukoop. Dit is een gedeelte van de topografische kaart 1 : 25 000, nr. 405 Vinkeveen, uitgave 1885. A = Geuzensloot; B = Angstel; C = Oukoper molen met schutsluis; D = Enge of Cleyne Angstel; E = schutsluis in de Oukoper Wetering; F = dorp Ter Aa met Dam Ter Aa; G = Kerklaan; H, I = land onder het gerecht Ter Aa; J = voormalige landgoed Quackenburg; K = rivier de Aa; L = Botterwetering; M = Bottertucht; N = Boterkade; O = Oukoper Wetering, met westelijk daarvan P = Oukoper dijk; Q = Demmerikse kade. De stippellijn is de kade op de grond van de polder Het Hondert, die destijds doorliep tot de Straatweg. De grenzen van de polder werden gevormd door de Geuzensloot, de Angstel, de Enge of Cleyne Angstel, de kade beoosten het land van Quackenburg tot aan de Aa, rivier de Aa, de Boterkade langs de Botterwetering en de Demmerikse kade.

Afb. 2. Plaats waar de Oukoper molen en een schutsluis werden gebouwd. 1 = Nieuwe Wetering; 2 = Angstel; 3 = Enge of Cleyne Angstel; 4 = polder Het Hondert; 5 = polder Oukoop. De kade (stippellijn) stak over van de polder Oukoop naar de polder Het Hondert.

gels 120 - 123), waarvan de inhoud niet bekend is, mochten de kaden van Oukoop in het noorden en zuiden aangesloten worden op de Demmerikse kade (regels 64 - 65).

Over de opleveringsdatum van het geheel aan waterkeringen is weinig met zekerheid bekend. De besluitenlijst geeft hierover geen uitsluitsel, de financiële verslagen waren in de eerste jaren na 1642 nog weinig systematisch, onder andere door veel ongedateerde posten en een niet-chronologische rangschikking. Vermoedelijk is het overzicht van 25 januari 1644⁶ het meest nauwkeurig. Het geeft een opsomming van alle kaden, met de kosten. Er mag daarom verondersteld worden, dat het werk vóór 25 januari 1644 gereed kwam.

De bouw van de Oukoper molen en de twee schutsluizen

Door de aanleg van de kaden werd de gehele polder niet alleen afgesloten tegen water van buiten, maar was ook scheepvaartverkeer niet meer mogelijk, behalve door de twee schutsluizen. Die gaven toegang tot de Enge Angstel en de Oukoper Wetering (zie Afbeelding 1 [D] en [E]). De sluis bij de molen lag in de dam waarop de kade van Oukoop overstak naar de kade van Het Hondert (zie Afbeelding 2). De sluis lag ongeveer daar waar op de tekening de woning van de molenaar staat.

De sluisen maakten lokaal werkverkeer te water mogelijk, en gaven ook toegang tot de in die dagen belangrijke vaarwegen, bij voorbeeld tot de druk gebruikte binnenvaartroute van Utrecht naar Amsterdam en omgekeerd. Het verkeer uit Utrecht kwam door de Vecht via de Nieuwe Sluis in de Nieuwe Wetering, voer langs de Oukoper molen en sluis, en vervolgens door de Angstel naar het noorden. Deze route was uit de polder ook bereikbaar door de sluis in de Oukoper Wetering, en de Geuzensloot.

In tegenstelling tot de situatie in het noorden was de polder vanuit het zuiden niet toegankelijk voor de scheepvaart. De kaden langs de Botterwetering en de Aa waren tot de Dam Ter Aa geheel gesloten, en de Dam Ter Aa belette de doorvaart naar het noorden.

Deze situatie maakte tevens een eind aan de jarenlange strijd tussen het waterschap "Heycop" genaamd "De Lange Vliet" enerzijds en het Hoogheemraadschap Amstelland anderzijds. Heycop had vanouds het recht om uit te wateren op de Vecht, aanvankelijk alleen bij Breukelen, maar later ook door de Stadswetering. Toen dit voor hen onvoldoende werd, begonnen hun pogingen om zich een doorgang te verschaffen door de Aa en de Angstel en zo verder naar de Zuiderzee. Vóór 1642 was het doorsteken van de Dam Ter Aa voldoende om het Heycopwater te laten afstromen door de Enge Angstel en verder, na 1642 gaf de dam bij de molen een volwaardige extra bescherming, en hoewel in de nieuwe situatie het Heycopwater langs de gehele zuidgrens van de polder aanwezig bleef, was de bescherming daartegen aanzienlijk verbeterd.

De plaats voor de Oukoper molen was gunstig gekozen. De polder Oukoop had het recht om, evenals de landen binnen de Ring van Amstelland, op de boezem van het Hoogheemraadschap Amstelland uit te wateren. De Nieuwe Wetering, de Angstel en de Geuzensloot maakten daarvan deel uit. Voor de waterhuishouding binnen de poldergrenzen was het gunstig dat de Enge Angstel geheel beschikbaar kwam als binnenboezem.

De bouw van de molen werd enkele maanden vertraagd door een verschil van mening met de heer van Loenersloot, omtrent de hoogte en de betaling van de vergoeding die hem toekwam voor zijn medewerking aan de totstandkoming van het octrooi (regels 161 - 163). De heer van Ter Aa had op dezelfde gronden recht op een vergoeding, maar was blijkbaar geen partij in het geschil. Op 10 april 1643 werd door de geërfden besloten een uitspraak te vragen van Gedeputeerde Staten. Deze deden op 8 september 1643 uitspraak, die er, vrij vertaald, op neer kwam, dat niemand de polder mocht beletten de werken uit te voeren, maar dat de polder zijn verplichtingen moest regelen, en betalen.

In de vergadering van 6 mei 1644 kon worden gerapporteerd, dat met de heer van Loenersloot overeenstemming was bereikt over een vergoeding van 450 gulden. In de eerste molenrekening van de polder¹¹ komen twee posten voor, samen groot 450 gulden, van terugbetaling op 7 en 20 juni 1645 aan Gijsbert Schouten¹² van het voorschot dat hij uit eigen middelen aan de heer van Loenersloot had gegeven. Voor de heer van Ter Aa werd op de molenrekening van 2 juli 1661¹³ een bedrag van 315 gulden verantwoord. De datum van betaling werd daarbij niet vermeld.

Het werk aan de molen was blijkbaar in het voorjaar van 1644 toch weer snel hervat, want in de molenrekening uit 1655¹⁴ komt de volgende betaling voor:

"Betaelt aen Henrick Martensz voort malen vande molen de eerste reyse ende naesomer 1644, door van der Egge ende andere gecommiteerden vande polder hem tot Utrecht aenbestaeyt, de somme van 30 gulden".

Uit deze specificatie mag geconcludeerd worden, dat de molen midden 1644 gereed kwam.

In de eerste vergaderingen van de geërfden in 1642 en 1643 werd benadrukt, dat een "middelmatige agt kant molen" moest worden gebouwd. In verslagen van latere vergaderingen is niet te vinden tot welk type uiteindelijk werd besloten. Op een lijst van 1675 van het Hoogheemraadschap Amstelland,¹⁵ waarin de molens vermeld werden die op de boezem van Amstelland uitsloegen, staat Oukoop echter vermeld met 1 vierkante molen. Hiermee moet wel de traditionele wipwatermolen bedoeld zijn.

Veel additionele informatie over de molen is te vinden in het Nieuw Utrechts Molenboek.¹⁶

Het werk van molenaar werd gewoonlijk aanbesteed en gegund voor de tijd van een jaar aan de laagste inschrijver, en kon daarna met wederzijds goedvinden van jaar tot jaar verlengd worden.¹⁰

Eerste sluisen al na ruim 20 jaar vervangen

Over de eerste schutsluisen, die na de goedkeuring van het octrooi werden gebouwd, is weinig bekend. In het octrooi werd voorgeschreven (regels 124 - 127 en 132 - 133), dat de sluisen 11 Stichtse voeten (3,45 meter) breed moesten worden en een kolk moesten hebben lang genoeg om een geladen Utrechtvaarder te kunnen schutten. Later gebouwde sluisen hadden dezelfde breedte en een lengte in de kolk van 60 Amsterdamse voeten (17,00 meter). Er mag daarom verondersteld worden, dat de eerste sluisen ongeveer dezelfde lengte hadden. Het type sluis werd niet voorgeschreven, maar een bepaling in de schouwbrief van de polder¹⁷ doet vermoeden, dat schutsluisen met schotdeuren (of hefdeuren) werden gebouwd. Dat zijn vlakke deuren die op en neer bewogen werden door middel van een windwerk boven de deuren.

Het bouwen van de sluisen is niet vlot verlopen.

In de vergadering van de geërfden op 6 mei 1644¹⁰ werd de prijs voor de sluis bij de molen behandeld. De timmerman Lambert Jansz bood aan om de sluis te bouwen voor 200 gulden, maar de geërfden wilden niet meer dan 150 gulden geven. Na "veel discoursen" werd besloten een commissie te benoemen met de volmacht om een prijs af te maken.

In de vergadering van 7 oktober 1644¹⁰ werd gerapporteerd, dat de bouwput voor de sluis niet droog te houden was met de geslagen rechte dammen "wegens de opwelling van de grondt", en puntdammen geslagen zouden moeten worden. Gezien de "grote interesse" die de geërfden hadden bij het gereedkomen van de sluis voor de winter, werd weer een commissie benoemd. De domheer Schouten¹² en Cornelis van Clarenburch kregen de taak om het werk te bespoedigen. De molen was toen al enkele maanden klaar.

De sluis in de Oukoper Wetering, bij de Geuzensloot, kwam vermoedelijk later klaar. Op 20 mei en 10 juni 1646¹¹ werden aan Eggert Vreecken nog betalingen gedaan voor het aanvoeren van "10 praem kley tot het stoppen van de lekinge van de sluis bij de huel" en voor drie dagen arbeidsloon "aen't grave van de lekinge aen de sluis ende het toevullen".

Beide oorspronkelijke sluisen is geen lang leven beschoren geweest. Zij werden reeds tussen 1665 en 1670 vervangen door nieuwe met dezelfde afmetingen, maar uitgevoerd als schutsluis met puntdeuren.¹⁸ De kosten bedroegen een veelvoud van die van de vorige.¹⁹

Uitdiepen en verbreden van de Oukoper Wetering

Het is niet duidelijk, wat in 1642 de functie nog was van de Oukoper Wetering. Deze moet al in een vroeg stadium van de ontginning gegraven zijn ten behoeve van de natuurlijke afwatering naar de Geuzensloot. Deze vorm van afwatering was inmiddels achterhaald, en het is aannemelijk, dat daardoor de Oukoper Wetering in betekenis afnam, of zelfs overbodig was geworden. In de nieuwe situatie, dus na 1642, werd de wetering in ere hersteld en kreeg deze een nieuwe rol toebedeeld, namelijk als vaarweg en als hoofdwatgang. Volgens het octrooi (regels 139 - 143) moest de wetering vanaf de Geuzensloot tot de Cruysweg (Kerklaan) worden verbreed tot 14 voet (4,14 meter) en met een vrije doorvaart tussen bruggehoofden van 11 voet. Dit was dezelfde maat als voorgeschreven werd voor de sluisen. De diepte van de wetering moest 5 voet (1,56 meter) worden, bij de waterstand in de zomer.

In de Oukoper dijk, aan de westzijde grenzend aan de Oukoper Wetering, mochten zoveel bruggen of heulen gebouwd worden als men nodig zou oordelen voor een goede afvoer van het water uit het westelijke deel van de polder naar de wetering. In het oostelijke deel van de polder stonden de sloten daarmee in open verbinding.

In het octrooi is geen voorziening getroffen voor een molenvliet of hoofdwatgang tussen de Oukoper Wetering en de binnenboezem bij de watermolen. Mogelijk is het de functie geworden van de Dieloffs Wetering; daarover later meer.

In de Cruysweg zou een brug gebouwd moeten worden "responderende op de Ooucooper wetering" (regels 142 - 143). Het is niet duidelijk hoe dit is bedoeld. De Cruysweg was een

doorlopende weg van Ter Aa tot de grens met Demmerik. De Oukoper Wetering moest vernieuwd worden "tot de Cruysweg" (zie hierboven). Een brug had alleen zin wanneer de Oukoper Wetering er onderdoor liep, en niet bij de brug stopte. Mogelijk werd letterlijk bedoeld dat de Oukoper Wetering, verbreed tot vaarweg, liep tot de Cruysweg, en als reeds aanwezige watergang onder de brug door ging tot bijvoorbeeld het Laantje.⁴

De brug in de Cruysweg is inderdaad gebouwd. Op 2 november 1654 werd aan de timmerman Lambert Jansz een post van 85 gulden 10 stuivers betaald voor het maken en leggen van de "huell oft brugge inden Cruyswech off Kercklaen, enz."²⁰

De Dieloffs Wetering

De Dieloffs Wetering komt voor het eerst aan de orde in het octrooi (regels 84 - 90), waar gemeld wordt dat de Oukopers de Dieloffs Wetering verkregen hadden van "die van Deenmercken", om daar "een bequame wyndtwaetermoolen" en een sluis te bouwen. Deze transactie²¹ had al plaatsgevonden voordat de arbiters Gijsbert Schouten en Johan van der Schuyr in functie kwamen. Zij adviseerden een andere plaats voor de molen en de sluis (regels 132 - 135), namelijk die bij de Nieuwe Wetering (zie Afbeeldingen 1 en 2). De reden voor deze wijziging is niet vermeld, maar er is wel een verklaring denkbaar. De gekozen plaats was gunstig voor de polder (zie de paragraaf over de Oukoper molen hierboven), maar die werd pas mogelijk nadat - door de bemiddeling van de arbiters - de heer van Kronenburg zijn toestemming gaf voor de oversteek van de kade van Oukoop naar Het Hondert.⁷ Voor hem moet het aantrekkelijk geweest zijn dat er behalve de Dam Ter Aa een tweede dam in de Angstel kwam. In de voorafgaande eeuw was de Dam Ter Aa herhaaldelijk doorgestoken in de strijd tussen Heycop en Amstelland, waardoor het gebied onder de jurisdictie van Kronenburg wateroverlast werd bezorgd. De nieuwe dam met sluis was een extra waarborg tegen herhaling.

De Dieloffs Wetering was echter gekocht en betaald, en de arbiters adviseerden tot "het opmaecken van de Dieloffs weteringe tot een gemeene wtvaert" (= gemeenschappelijk vaarwater) (regels 163 - 165). Dit advies is overgenomen en uitgevoerd.²² Het is niet ondenkbaar, dat de wetering uitmondde in de Enge of Cleyne Angstel ergens tussen de Dam Ter Aa en de sluis bij de molen, en daardoor onder andere de functie van molenvliet vervulde. Een bewijs daarvoor is er echter niet.

Over oudere molens en enige andere zaken

Na deze waterstaatkundige beslommeringen rest nog enig commentaar op andere zaken die met het octrooi samenhangen.

Om te beginnen is daar de vermelding van "de landen van de Cathuysers van Elbert Gijsbertsz cum sociis [met zijn deelgenoten] gelegen boven de kerck Ter Aa langes de Aa" (regels 77 - 83). In veel polders in de omgeving bezaten kerkelijke instellingen grond, maar de Cathuysers (Kartuizers) kwamen daarbij nooit voor. Voor de polder Oukoop begon de relatie met de Kartuizers in 1440, toen Bertelmeus Zoudenbalch en zijn vrouw land schonken aan het Kartuizer klooster Nieuwlicht te Utrecht.²³ De volledige tekst van de schenkingsakte is weergegeven in Afbeelding 3. Daaruit blijkt onder andere dat het land $18 + 9 = 27$ morgen groot was, gelegen bij de Aa in het gerecht Ter Aa. Blijkens een geschrift uit 1522 was het land in dat jaar verhuurd aan de weduwe van Jacob Corver met haar kinderen.²⁴

De ligging van het geschonken land valt af te leiden uit de "lijst van Diepenem".³ De eerste drie perceelnummers van de lijst betreffen de meest zuidelijke strook land van de polder, dat is het land waarop door Cornelis Adriaensz en Cors Gijsen de Boterkade werd gelegd. Op de lijst volgen dan de perceelnummers 4 en 5, samen groot 42 morgen, in gebruik bij (gepacht door) de weduwe van Elbert Gijsbertsz en Jan Teunisz Curver de jonge ([I] in Afbeelding 1). Zoals hierboven werd vermeld, lag het land van de Kartuizers "boven

Alle den ghenen die desen brieff sellen sien off horen lesen die ic verstaen Hubrecht Jacobsz van der A, scout tot Loenresloot in bou-dijns gerecht van Zweten, dat voer mij end voer die lantgenoten end buere die hier nae bescreven staen quam int gerechte bertelmeus Zoudenbalch end joncfrou goede sijn wijff end begheerden eens oer-dels off die seven end twijntich mergen lants mit egghen end mit eijnden end mit alle hoeren toebehoren also als die gelegen sijn ter Nijer A inde gerechte voirsz. daer die achttien mergen off [beijzame?] sij end die neghen zuytwert over den sloot daer om ge-legen in die grote hoeve die Jan de boel met sijnen medegesellen tot behoert end aen die noortsijde vande alingen lande is merten hemmansz die ganscooper naest gelant, also vrij end also losse hoer waren dat sij die mochten vercopen versette versellen ende enen vrijen eigendom daer off geven dien sij wouden end hem wert ge-wijst mit recht end mit oerdel dat sijt wel doen mochten, dattet mitten recht stedicheijt hebben end houden soude. Ende aldaer so gaven bertelmeus end Joncfrou goede sijn wijff voersz mit gesamen-der hant end mit horen vrijen wille rechtevoert over den Carthusers ten Nijenlicht in bloemendael bij Utrecht den vrijen eigendom vande seven end twijntich mergen lants alsoe als die hier voer be-screven end bepaelt staen end vertegen daer off end van allen recht end toeseppen dat sij daer aenhadden tot behoef der Cathusers voergen[oem]t alse recht end oerdel wijsede dat sij sculdich waren te doen ende die ghifte end verticht voirsz. mitten rechtstedic-heijt hebben end houden sell.

Daer dit gesciede waren over end aen aellaert dirxsoen gisebrecht dirxoen end heinric jacobszoen lantgenoten end buere inde gerecht voersz. end anders veel guder lude.

In oirconde deser dinge so hebben ick hubert Jacobszoen scout, lantgenoten end buere voergenoemt Jan van zweten gebeden desen brieff over ons te besegelen mit sijne segel end ic Jan van zweten voersz. hebbe om bede wil des scouts end der lantgenoten end buere voersz. desen brieff besegelt mit mijnen segel end wij lantgenoten end buere voersz. oirconden end tugen dat wij hier over end aen waren daer dit gesciede onder Jans segel van zweten voirsz. gegeven int Jaer ons here dusent vierhondert end veertich des manedages na onser liever vrouwendach assumpcio.

Afb. 3. Transcriptie van de akte uit 1440 waarbij Bertelmeus Zoudenbalch en zijn vrouw Goede 27 morgen land schonken aan het Kartuizerklooster Nieuwlicht in Utrecht.²³

de kerck Ter Aa langes de Aa". Het grensde dus aan de Aa en strekte zich uit naar het westen, tot aan de 15 morgen land waarmee de 27 morgen van de Kartuziers was uitgebreid; Elbert Gijsbertsz en zijn deelgenoten gebruikten immers 42 morgen. Of dit land in 1642/43 nog eigendom was van het Kartuizer klooster, blijkt niet uit de geschriften. Uit een akte van cessie uit 1716 valt af te leiden, dat de 42 morgen toen in hun geheel toebehoorden aan een particuliere eigenaar.²⁵ Tussen 1440 en 1706 moet het klooster de eigendomsrechten verloren hebben.

Het Kartuizer klooster stond in Utrecht; er zijn geen aanwijzingen dat er ooit een klooster in Nieuwer Ter Aa heeft gestaan.

De oudste vermelding van een molen die in verband gebracht kon worden met de polder Oukoop komt voor in het verslag van de visitatie en schouw van de grote ring van Amstelland, gedaan op 24 - 27 april 1602.²⁶ Het betrof een paardewatermolen. Dit type werd al ver voor 1600 gebruikt voor het be-

malen van kleine particuliere eenmanspoldertjes,²⁷ maar verdween toen door samenvoeging van poldertjes grotere molens nodig werden. Dat is vermoedelijk in dit geval ook gebeurd; van deze kleine molen is in latere geschriften niets meer te vinden.

In het octrooi werden wel enige andere watermolens genoemd, die in 1642 nog bestonden.

De eerste molen wordt vermeld in de overeenkomst met Cornelis Adriaensz en Cors Gijsen over het leggen van de kaden op hun land.⁹ Nadat de kaden gelegd waren, kwamen Adriaensz en Gijsen tot de ontdekking, dat zij zichzelf en hun nakomelingen verplicht hadden tot het eeuwigdurend onderhoud daarvan. Zij ontkenden van deze bepaling geweten te hebben en wilden van de verplichting ontheven worden. Het compromis, dat uiteindelijk in deze zaak werd bereikt, is op zich interessant, maar daarin is voor ons nu vooral de vermelding van hun molen van belang. Een van de voorwaarden was "dat Cornelis Adriaensz [de molen stond op zijn land] sal mogen behouden sijne molen om daer mede op de gemeente, desnooth sijnde, te moegen malen". De molen werd dus niet afgebroken. De plaats en het type werden niet genoemd.

Vooraf door het ontbreken van een plaatsaanduiding moeten een aantal vragen onbeantwoord blijven, onder andere op welke boezem of wetering deze molen uitmaalde, in 1642 en daarvoor. Een andere vraag zou zijn of er mogelijk werd samengewerkt met de gebruikers van het aangrenzende land van de Kartuizers. In ieder geval heeft deze molen nog na 1642 bestaan.

De tweede molen wordt genoemd (regels 117 - 120) in de bepaling van het octrooi dat "die van het eynde Ter Aa" binnen de omkading moesten worden opgenomen, en dat dus hun kleine watermolen moest worden verkocht. Ook hier ontbreekt de vermelding van het type molen. De molen werd uitdrukkelijk een "kleine" watermolen genoemd, en is dus misschien eveneens een paardemolen geweest. Ook deze werd achterhaald door de vooruitgang, in dit geval door de Oukoper molen. De plaatsbepaling van deze kleine molen hangt af van de betekenis van "het eynde".

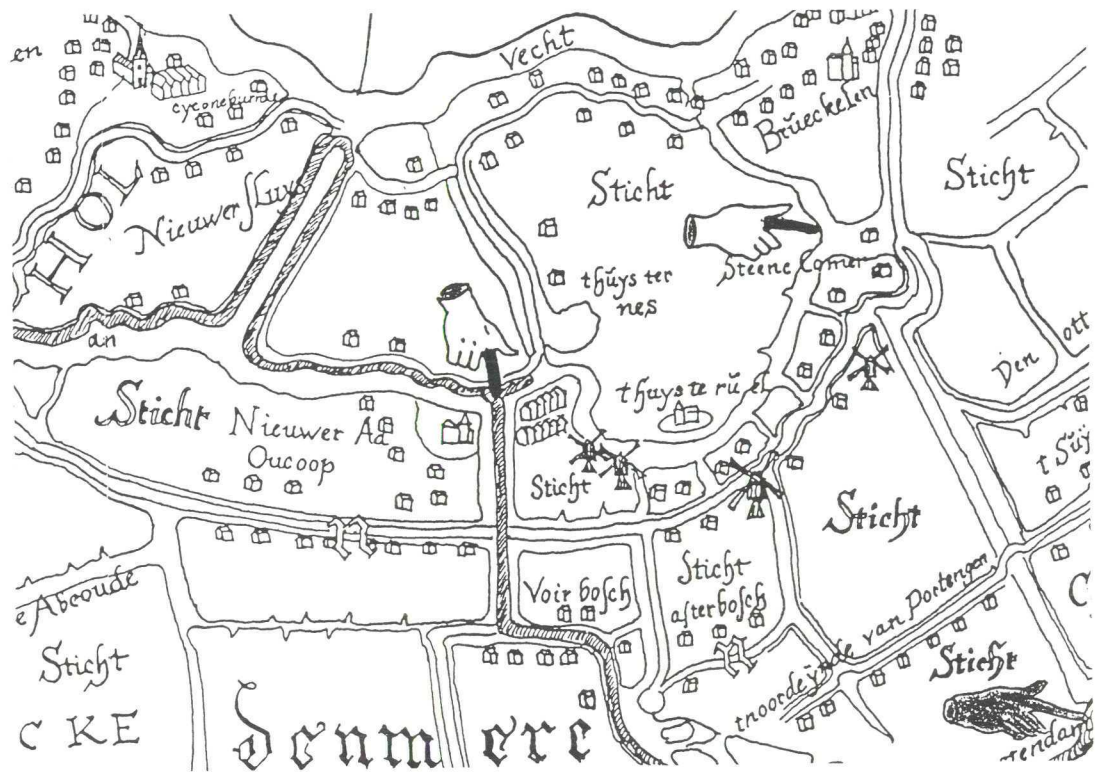
Het dorp Ter Aa lag in die tijd geheel ten westen van de Aa. Volgens een bron uit 1759²⁸ stond de kerk "bijna midden in het dorp". De enige uitloper was de bebouwing langs de Aa, dat is in termen van vandaag de laatste bebouwing voor het Laantje. Een andere bron⁹ spreekt over "tot aen 't hooge lant van die van 't eynde", noordwaarts gaande richting dorp. Deze uitspraken combinerend lijkt de veronderstelling gewettigd, dat deze molen de strook land heeft bemalen tussen het Laantje en de Kerklaan.

De derde molen wordt vermeld in verband met de "twintich mergen alge-reets bepoldert" (= bekaad) van de heer Van der Aa en Cornelis Clarenburch (regels 147 - 149). Deze molen mocht in bedrijf blijven.

Deze 20 morgen land werd ook genoemd in de "lijst van Diepenem"³ als de percelen 16 en 17, samen groot 20 morgen, waarvan de heer Van der Aa en Cornelis van Clarenburch ieder de helft in eigendom hadden.

In 1747 komt het land voor in een taxatierapport, waaruit blijkt dat het in het gerecht Ter Aa lag.²⁹ De molen stond dus in het deel van het gerecht Ter Aa grenzend aan de Kerklaan; zie Afbeelding 1 [H].

Het bovenstaande leidt tot de conclusie, dat het zuidelijke deel van de polder reeds geruime tijd voor 1642 werd bemalen door molens in kleine polder-tjes. De paardemolen uit het visitatieverslag van april 1602²⁶ buiten beschouwing latend, waren er in 1642 reeds drie molens in gebruik. Daarnaast is het zeer wel mogelijk, dat ook het land van de Kartuizers voorzien was van een molen. Van geen van de drie molens is het type bekend. Merkwaa-dig is, dat op een oude kaart uit 1593 twee windwatermolens voorkomen, staande langs de Aa ten zuiden van Nieuwer Ter Aa (Afbeelding 4 - N.B. Op deze

Afb. 4. Gedeelte van een kopie uit 1593 van de kaart van het Hoogheemraadschap van Amstelland van Joost Janszoon Beeldsnijder uit 1570. Op deze kaart is het noorden links. Iets onder het midden zijn twee windwatermolens aangegeven, staande langs de Aa. Zij moeten dan dateren uit de tweede helft van de 16de eeuw.

kaart is het noorden links). Rechts van de twee molens is nog een molen getekend; dit zou de molen van Klein Oud-Aa kunnen zijn.

Waarom het zuidelijke deel van de polder zoveel eerder tot ontwikkeling kwam dan het noordelijke deel, is nog niet goed verklaarbaar. De hoge ligging van Nieuwer Ter Aa en naaste omgeving is daartoe zeker bevorderlijk geweest.

In het bovenstaande zijn enige aspecten bekeken van de omkading van de polder Oucloop, en de annexe werken. Dit vooral waterstaatkundig gerichte verhaal behoort nog afgerond te worden met enige gegevens over de financiering, het schouwreglement en de instructie voor de molenaar. Ik hoop daarover te schrijven in een volgend nummer van dit tijdschrift.

Noten

- 1 D. Reyneveld, 1994. De polder en molen van Oucloop: het octrooi van 1642. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 9, nr. 4, blz. 222 - 236. Het aanhangsel, beginnend op blz. 233, is de letterlijke transcriptie van het octrooi.
- 2 A.A. Mantel, 1993. Drie 17de- en 18de-eeuwse plattegronden van het landgoed Quackenburg te Nieuwer Ter Aa. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 8, nr. 4, blz. 207 en 208.
- 3 Waterschapsarchief Oucloop (Hoogheemraadschap Amstel en Vecht, Amstelveen), inv. nr. 2, folio 50 e.v. Lijst van percelen in de polder Oucloop, in 1643 en 1644 gemeten door de landmeter J. van Diepenem. Deze meting werd gedaan in opdracht van de geërfden van Oucloop, ten behoeve van de omslag van de polderlasten. De bij de lijst behorende kaart is verloren gegaan. Op de lijst komt een perceel voor met de volgende omschrijving: "Het lant van den heer van der Aa, gelegen onder de Aa, geheten den Berch, twe tuynen ende anders". De grootte was 3 morgen en 275 vierkante roeden.

- 4 Waterschapsarchief Oukoop, aanvulling, ca. 1818 - 1976, plaatsingslijst nr. 18. Het blijkt uit de keurkaart nr. 60002, behorende bij de "Keur van het waterschap Oukoop, gelegen in de gemeenten Loenersloot en Ruwiel", goedgekeurd door Gedeputeerde Staten van Utrecht op 18 juli 1960. Daarop loopt de waterkering op de oostelijke oever van de Enge Angstel, op de grond van de polder Het Hondert, om het onderhavige gebied heen. Op deze kaart loopt de Oukoper Wetering in zuidelijke richting door tot een duiker bij het Laantje.
- 5 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 2, De Resolutiën van de polder, folio 8. Vergadering van de "geërfdn van Oukoop Loenreslooth Gerechte ende ten deele onder Ter Aa woonende" in Loenersloot op 2 januari 1643. In deze vergadering werd ook besloten om 2000 gulden te lenen tot dekking van de eerste kosten, en tot het laten meten van de polder door J. van Diepenem (zie noot 3).
- 6 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 2, folio 43. Dit overzicht van 25 januari 1644 is een samenvatting van de kosten, gemaakt voor het leggen van alle kaden. Het is geen betalingsstuk; betalingen komen pas later voor, verspreid over de molenrekeningen.
- 7 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 2, folio 5 verso en 15 recto en verso. Overeenkomst van 18 januari 1642, oude stijl, tussen Frans van Lijnden, heer van Kronenburg, en Joost van Amstel van Mijnden, heer van Loenersloot. Afsproken werd, dat de polder Oukoop de kade langs de Angstel mocht laten aansluiten bij de bestaande kade van de polder Het Hondert aan de oostzijde van de Enge Angstel. Voorwaarde was dat de molen en de sluis gebouwd werden op de grond van Loenersloot.
- 8 Waterschapsarchief Groot en Klein Oud-Aa (Hoogheemraadschap Amstel en Vecht, Amstelveen), inv. nr. 1. Schouwbrief voor de polders Groot en Klein Oud-Aa, 29 juni 1681. De schouwbrief vermeldt de Botterwetering, liggende tussen de polder Oukoop en de polders Groot en Klein Oud-Aa. De laatstgenoemden schouwden de kade op hun grond langs de Botterwetering; het is aannemelijk, dat zij ook de Botterwetering zelf onderhielden en schouwden.
- 9 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 1, stukken niet genummerd. Overeenkomst van 28 juni 1644 tussen enerzijds de geërfdn van Oukoop en anderzijds de aannemers Cornelis Adriaensz en Cors Gijsbertsz, de gebruikers van het land. Dezen zouden de kade en de dammen aanleggen volgens de bepalingen in het contract. Daarna zouden die "bij de aannemers ofte haere naecomelingen, eygenaers ofte bruykers der landen daer te gelegen sijn altijts t'haeren selvers costen gemaect ende onderhouden worden". Deze zware verplichting heeft later tot een conflict geleid, dat tot oplossing kwam in een tweede overeenkomst d.d. 9 april 1646.
- 10 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 2. De Resolutiën van de polder, folio 10 recto en verso en 11 recto en verso. Vergaderingen van de geërfdn van 10 april 1643, 4 en 6 mei en 7 oktober 1644 en 24 januari 1645. In de laatstgenoemde vergadering werd goedgevonden, dat "het malen van de molen" aanbesteed zou worden op grond van een nog te maken reglement voor de molenaar.
- 11 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 1, stukken niet genummerd. Molenrekening uitgebracht door Cornelis van Clarenburch, afgehoord op 12 december 1646.
- 12 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 2. De Resolutiën van de polder, folio 6 recto en verso, 17 recto en verso. Het octrooi kan ten aanzien van het waterstaatkundige deel in twee secties gesplitst worden. De eerste sectie (regels 48 - 108) bevat de voorstellen voor de uit te voeren werken, zoals geformuleerd en ondertekend door vier poldermeesters, en goedgekeurd door de heer van Loenersloot als ambachtsheer. Toen deze plannen aan de ingelanden ter goedkeuring werden voorgelegd, bleken er dusdanig grote verschillen van inzicht te bestaan, dat zij twee deskundigen hebben verzocht als arbiters een voor partijen bindend advies uit te brengen. Dit advies is beschreven in het volgende deel van het octrooi (regels 112 - 165). De arbiters waren Gijsbert Schouten, kanunnik van het Kapittel van St. Jan te Utrecht en Johan Verschuyr (of van der Schuyr), schout te Breukelen. Beiden waren deskundig en onpartijdig. Hun advies werd vanzelfsprekend geaccepteerd door de ingelanden. Gijsbert Schouten en Johan van der Schuyr hebben daarna nog een aantal jaren als adviseur de opbouw van de polder meegemaakt. De eerste was behalve een deskundig adviseur ook een ervaren bemiddelaar bij geschillen.
- 13 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 1, stukken niet genummerd. Molenrekening uitgebracht door Cornelis Clarenburch, afgehoord op 2 juli 1661.
- 14 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 2, folio 75 verso. Molenrekening uitgebracht door Cornelis van Clarenburch, afgehoord op 20 juni 1655.
- 15 Archief van het Hoogheemraadschap Amstelland, inv. nr. 308. Lijste van de watermolens, die haere uytwaeteringh hebben op den Amstel en op de wateren, die met den

- Amstel gemeen zijn leggende, binnen den Ringh van Amstelland, opgenomen door de lantmeter Cornelis Coel, in de maent July, 1675.
- 16 J. den Besten e.a., 1991. Nieuw Utrechts Molenboek. Stichting Matrijs, Utrecht, blz. 160 - 163 (Oukoper molen).
  - 17 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 2, folio 63 recto - 67 recto. Schouwreglement voor de polder Oukoop. Goedgekeurd 14 januari 1651. Authentieke kopie. Par. 18. "Niemant sal int schutten of herschutten van de verlaten eenige deuren ofte sluysen mogen overlasten mettet ophalen van de deuren meer als een man ophalen can enz."
  - 18 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 1. Bestekken, niet gedateerd en niet genummerd.
  - 19 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 1. Molenrekeningen 7 juni 1667 en 16 augustus 1671, niet genummerd.
  - 20 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 2, folio 77 recto. Molenrekening uitgebracht door Cornelis van Clarenburch, afgehoord op 20 juni 1655.
  - 21 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 3. Op 14 augustus 1642 werd door de poldermeesters een bedrag van 800 gulden opgenomen voor de koop en de betaling van de Dieloffs weterring. Het geld was op 13 augustus 1642 geleend van Dirck en Marrichien Willem Joosten tegen een rente van 4,5%.
  - 22 Waterschapsarchief Oukoop, inv. nr. 1. Molenrekening uitgebracht door Cornelis van Clarenburch, afgehoord op 5 oktober 1653. Hierin komt een betaling voor als volgt: Gijsbert Claesen de Wael aangenomen hebbende de Diloffs wetering op te maecten vanden Oucofter dijk tot in den Ancker drie voet diep ende vijftien voet wijdt de roey voor sestien stuyvers ende deselve daer nae bij metinge lanck bevonden sijnde hondert seven en twintich roey soo heeft den rendant hem tselven voldaan en betaelt ter somme van 101 gulden 12 stuyvers. (127 roeden = 477 meter; op een topografische kaart 1 : 25.000 is dit 19 mm.)
  - 23 Archief Kleine Kapittelen en Kloosters (Rijksarchief te Utrecht), nr. toegang 19, inv. nr. 573-c. Cartularium van het convent, voltooid in 1550. Rubriek N - Ter Nijer A.
  - 24 Archief Kleine Kapittelen en Kloosters, nr. toegang 19, inv. nr. 602-2. Manualen der goederen van het convent 1527 - 1533. Onder het hoofd Ter Nieuwer A is een huurcontract ingeschreven, beginnende met de volgende alinea: Die weduwe van Jacop Corver met hoer kinderen bruyct van ons 27 merghen lant t'jaers voor 24 oude franckrijckse scilde vrij gelts van alle omkosten, welke huer dueren zall 10 jaeren achtereen ingaande petri ad cathedram ao. XXII [= 22 februari 1522].
  - 25 Archief Dorpsgerechten (Rijksarchief te Utrecht), nr. toegang R49. Gerecht Ter Aa, inv. nr. 2, folio 2 verso, 3 recto, 3 verso en 4 recto. Akte waarbij de pachter Cornelis Claassen Boelhouwer wegens achterstand in pachtbetaling als gevolg van sterfte onder het vee, al zijn bezittingen moet cederen aan de eigenaresse van het bedrijf, juffrouw Cornelia van Wijkersloot. Het bedrijf bestond uit een hofstede met 42 morgen land, gelegen in het gerecht Ter Aa.
  - 26 Archief van het Hoogheemraadschap van Amstelland, inv. nr. 1, folio 71 recto - 76 recto. Verslag van de visitatie en schouw van de grote ring van Amstelland op 24, 25, 26 en 27 april 1602. Daarin komt de volgende zin voor: ". . . ende dicht bij 't dorp van der Aa hebben bevonden een paerde molen, die door onsen ringh 't waeter maelde, over een lage polder groot zijnde omtrent vijfthien margen, toebehoorende den heere van de Aa voorsz.". Gezien de routebeschrijving in het verslag naderden de gedelegeerden het dorp uit het noorden. Het is dan aannemelijk dat het land van 15 morgen ten noorden van Nieuwer Ter Aa lag, dus in het deel van de polder onder jurisdictie van de heer van Loenersloot. Dat zou dan betekenen dat de heer Van der Aa privaatrechtelijk eigenaar was van grond binnen het bestuursgebied van de heer van Loenersloot.
  - 27 A. Bicker Caarten, 1990. Middeleeuwse Watermolens in Hollands Polderland. Stichting Uitgeverij Noord-Holland, Wormerveer, blz. 26 - 31. De schrijver vermeldt het gebruik van paardemolentjes in "eenmanspoldertjes", variërend in grootte van 9 tot 25 morgen.
  - 28 Anoniem, 1759. Geheym-schrijver van Staat en Kercke der Vereenigde Nederlanden, beginnende met die van de provincie Utrecht. Uitgegeven te Utrecht bij Jacob Cornelis ten Bosch, te Amsterdam bij Willem Eleveld, boekverkopers. Eerste deel, derde stuk, blz. 113 e.v.
  - 29 Archief Dorpsgerechten, nr. toegang R49, Gerecht Ter Aa, inv. nr. 2, folio 41 recto en verso. In een taxatierapport van 24 januari 1747 wordt gesteld, dat de taxatie betreft: "De Hofstad Clarenburg met 20 morgen Lands gelegen te Nieuwer Aa, strekkende uyt die Aa, tot de Landscheydinge van Demmerik toe, in huere gebruykt bij Hendrik van Nes, leenroerig aan den Huyze van Ter Aa, enz."